

Jaargang 35

december 2020

nummer 103

groningen

Vriendenbulletin

STICHTING VRIENDEN VAN DE STAD GRONINGEN

Colofon

Inhoudsopgave

Colofon

Redactie:

P. J. E. Bootsma
T. van der Meulen
H.Th. van Veen

Ontwerp en vormgeving:
MOTTOW, martijn otto wolf

Redactieadres:

H.W. Mesdagplein 6
9718 HR Groningen
Tel 050 5890776
meulen1@xs4all.nl

Afbeelding omslag:
Grachtstraat

Foto: Tom van der Meulen

Kopijdatum nummer 104:
31 januari 2021

Kopij aanleveren in Word, foto's:
JPEG, Tiff of EPS

Tom van der Meulen Van de afgetreden voorzitter	3
Koos Meisner Een nieuwe voorzitter.	4
Pieter Bootsma Beno's Nieuwe Stadt.	5
Pieter Bootsma Jan Wiebe van Veen, 34 jaar in dienst van het Noordelijk Scheepvaartmuseum.	8
Hein Folkers, Koos Meisner Stad uit zicht	9
Tom van der Meulen Erfgoedbeleid: enkele achtergronden, overwegingen en een publicatie uit het Utrechtse.	10
Tom van der Meulen Opgemerkt	15
Hein Folkers, Koos Meisner Stad in zicht	16
Koos Meisner De wandeling rond de Grote Markt van 4 oktober	17
Koos Meisner De Wandeltocht van De Vrienden Open Monumentendag 2020	18
Groningana	19

Groninga

Van de vertrokken Voorzitter

Een nieuwe rubriek, zult u wellicht denken. Maar dat is niet zo. Punt is dat ik ruim zes jaar het voorzitterschap van de Vrienden heb mogen doen en nu het graag aan een ander over laat. Bepaalde functies moet je niet willen uitoefenen tot je het spuugzat bent of anderen jou alleen nog maar verdragen in de hoop dat aan alles een einde komt en dat-ie – menselijkerwijs gesproken – wel eens weg zal zijn. Voor alle duidelijkheid: van de zojuist genoemde symptomen en oordelen is mij niets bekend. Ik heb de afgelopen jaren met groot genoegen de Vrienden voorgezeten maar omdat ik ook nog met andere zaken in het uitvoerende werk van de Vrienden te maken heb vond ik het tijd om het voorzitterschap af te stoten. Gelukkig hebben we in Eric Neef, met wie u in het navolgende artikel van Koos Meisner nader kennis maakt, een opvolger gevonden. Eric, welkom!

Het afgelopen seizoen was niet een van de gelukkigste in het bestaan van de Vrienden. Was al in april de paneldiscussie over de Grote Markt en het Forum afgeblazen wegens de pandemie, in oktober heeft dat nog een keer plaatsgevonden. Blijkbaar zaten we met onze programmering precies in fase met de Krona(met dank aan Sylvia Witteman)-golf en dat moet je juist niet doen. Hier was

een anticyclisch beleid passend geweest. Maar achteraf, de koe enzovoort... Dat het evenement niet doorging is buitengewoon jammer, in de eerste plaats voor de organisatoren Pieter Bootsma, Piet Pellenburg en Henk van Veen, ik noem ze hier nog maar eens, want zij hebben er hard aan getrokken. Jammer is het ook voor hen die hun medewerking hadden toegezegd, en natuurlijk ook voor de belangstellenden die wel eens wat vuurwerk hadden willen meemaken in de discussie over Forum en Markt(en). Inmiddels is het Forum bewierookt met de architectuurprijs en de prijs voor de mooiste bibliotheek. Het kan niet meer stuk zou je denken....

Voor deze keer annuleren we geen activiteiten. De Groninger Archieven hebben een faciliteit om via internet-verbindingen videolezingen 'bij de mensen te brengen'. Natuurlijk gaat niets boven het 'werkelijk meeleven', maar zolang dat niet gaat moeten we ons maar behelpen. En misschien valt dat 'behelpen' ook wel weer mee, ik ga geen klaagliederen zingen. Hoe dan ook, in het eerste nummer van volgend jaar hebben we wel weer het een en ander voor u in petto met gebruikmaking van de mogelijkheden die de Groninger Archieven bieden.

In deze aflevering twee stukken van Pieter Bootsma. Een beschouwing over het nieuwe boek van Beno Hofman over de Nieuwe Stadt en een interview met de scheidend directeur van het Noordelijk Scheepvaartmuseum, Jan Wiebe van Veen. Verder vond ik in Maarssen een aantrekkelijk boekje in de boekhandel en dat gaf me aanleiding tot een stukje, met bochten en omwegen die u mogelijk in eerste instantie niet zou hebben verwacht. En der traditie getrouw, Koos Meisner en Hein Folkers nemen u mee naar een verrassend stukje Groningen. En kijkt u ook eens op onze website!

Een nieuwe voorzitter

In onze laatste vergadering heeft Tom van der Meulen de voorzittershamer, letterlijk, neergelegd. De vanwege de pandemie afwezige Eric Neef kon hem echter niet in ontvangst nemen. Met een nieuwe voorzitter moeten de donateurs natuurlijk kennis maken. Dat doen we door dit korte interview met daarin een aantal persoonlijke gegevens, iets over zijn werkervaring, iets over zijn affiniteit met activiteiten van De Vrienden en wat hij nu als punten ziet waar De Vrienden zich de komende tijd mee bezig zouden kunnen houden. Eric Neef is 62 en noemt zichzelf 'een echte Noorderling'. Hij is geboren in Assen, woonde vanaf zijn tweede in Franeker, bezocht het gymnasium in Leeuwarden en is nu 44 jaar Stadjer. Hij is getrouwd en heeft een dochter.

Na het gymnasium studeerde hij sociale geografie met als afstudeer-richting planologie, een studie die hij voltooide in 1983. Hij startte als leraar aardrijkskunde aan het Winkler Prins in Veendam. Na een stage bij (toen nog) VNO-Noord werkte hij als onderzoeker bij een economisch adviesbureau en daarna als medewerker van het Transferpunt RUG om antwoorden in de RUG te vinden op vragen van het midden- en kleinbedrijf. Tussen 1989 en 2010 was Eric secretaris-directeur van de Eems Dollard Regio, het grensoverschrijdend samenwerkingsverband van Noord-Nederlandse en Noord-Duitse overheden. Sinds 2010 is hij bij de ANWB Regionaal Belangenbehartiger voor Groningen, Fryslân, Drenthe en Overijssel waar hij zich met name bezig houdt met de terreinen mobiliteit/verkeersveiligheid en recreatie/toerisme. Daarnaast was hij lid van Provinciale Staten van Groningen tussen 1993 en 2007. Hij

is momenteel secretaris-voogd van het Heiligen Geest (Pelster) Gasthuis in Groningen en ook voorzitter van de Alumnivereniging en lid van de Raad van Advies van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen RUG, de faculteit waar hij studeerde.

Hij kent De Vrienden eigenlijk al vanaf de oprichting. Hij bezocht vergaderingen in de begintijd van De Vrienden aan de Rademarkt, de tijd waarin A.C. Manhoudt en Gerard Offerman, hem bekend van de faculteit ruimtelijke wetenschappen, een belangrijke rol speelden. Als net afgestudeerd geograaf met interesse voor de historische geografie en ook de toekomst van de stad Groningen boden De Vrienden hem een interessante mogelijkheid daarbij betrokken te raken.

Op mijn vraag naar aandachtspunten voor De Vrienden de komende tijd komt als antwoord een vlot betoog... "Onzekerheid over de toekomst levert een nieuwe kijk op m.b.t. de gebouwde omgeving. Waren we er net aan gewend dat het centrum van de stad zich meer en meer op funshoppen ging richten o.a. door de snelle opkomst van online-winkelen, dus meer ruimte ging bieden aan andere functies dan winkelen, lees horeca en wonen, de situatie is nu compleet anders. Wat betekent dat voor de stad. Wat betekent de trend naar verdichting en dus hoogbouw voor het oplossen van een deel van het tekort aan woningen. Die trend staat naast de trend om het platteland op te zoeken, nu mensen gewend raken aan thuiswerken en dus niet meer zo afhankelijk zijn van een woonplaats bij het kantoor in de buurt en aan de drukte willen ontsnappen. Krimpregio's veranderen op slag in regio's waar de huizenprijzen

omhoog gaan. Kortom, hoe houd je een stad leefbaar en 'beleefbaar' met zulke naar verhouding korte termijn veranderingen en welke consequenties heeft dat voor de bebouwde omgeving. Hoe behoud je daarbij een goede balans tussen oud en nieuw, wat is waard om behouden te worden? Vragen te over waar de Vrienden zich in een economisch en politiek spanningsveld mee bezig kunnen houden".

Tot zover een korte introductie van Eric Neef, onze nieuwe voorzitter. U hoort meer van hem, dat staat vast!

Beno's Nieuwe Stadt

In 1762 begint Derk Samuels Hofman een koemelkerij op de zuidoosthoek van de Nieuwe Kijk in't Jatstraat en de Grote Appelstraat. De ruime opzet van de wijk maakt het mogelijk dat in bijna alle straten van de *Nieuwe Stadt*, tegenwoordig Hortusbuurt en Ebbingekwartier geheten, koemelkers wonen die de melk rechtstreeks aan hun stadse klanten slijten. Derk zal in 1797 voor zijn oudste zoon Pieter Derks Hofman op het adres Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 103 een nieuwe koemelkerij bouwen die tot 1963 zal bestaan. Het is de laatste boerderij in de Hortusbuurt. Bewoners Freerk Mulder en zijn vrouw Elsie Mensinga verhuizen naar een boerderij onder Adorp. Hun boerderij in de Hortusbuurt wordt in 2017 afgebroken. Bijzonder is dat zowel Freerk als Elsie nazaten zijn van Derk Samuels Hofman die ooit opdracht gaf tot de bouw van hun koemelkerij. Dit verhaal valt te lezen in *Nieuwe Stadt, 400 jaar Hortusbuurt Ebbingekwartier* van Beno Hofman, bekend schrijver over de geschiedenis van de stad en inderdaad, afstammeling van Derk Samuels Hofman. Beno Hofman woont al jaren in het hofje aan de Noorderbinnensingel tussen Grote Rozenstraat en Grote Leliestraat gelegen. Op een steenworp afstand moet een andere voorvader, Pieter Hofman, 150 jaar eerder werkzaam zijn geweest in de touwslagerij van Haitze Husinga die zich bevond bij de omwalling tussen Kruisstraat en Grote Leliestraat. Als er dus één historicus is die in aanmerking komt om de geschiedenis van de 400 jarige Hortusbuurt te beschrijven is het wel Beno Hofman.

Het boek biedt de lezer zeer veel informatie over de Hortusbuurt en het Ebbingekwartier, niet alleen in tekst maar evenzeer in beeld. Het bestaat

uit een drietal delen: Het eerste deel, *De wijk door de eeuwen heen*, gaat over de voorgeschiedenis en de ontwikkeling van de wijk. Het tweede deel, *De wijk thematisch*, behandelt de aanwezigheid in de Nieuwe Stadt van ondermeer de Hortus en de universiteit, de gasthuizen, de koemelkers en moeskers en de molens en lijnbanen die langs de omwallingen worden aangetroffen. Het derde deel, onder de benaming *De wijk nader beschouwd*, beschrijft alle straten van de buurt. Deze opzet en met name het derde deel van het boek geeft de schrijver de gelegenheid foto's van de hele buurt op te nemen. Voor alle bewoners moeten wel foto's van de eigen woonomgeving te vinden zijn. De vormgeving is zeer aantrekkelijk. Het grote formaat maakt dat de foto's groot kunnen worden afgedrukt en alle mogelijke details tonen waarin de huidige bewoners van de buurt zeker geïnteresseerd zullen zijn. Eén ding is wat minder prettig. De leesbaarheid wordt gehinderd doordat het gekozen lettercorps aan de kleine kant is. Ik vermoed dat deze keuze mede is ingegeven door de prijs van het boek dat 224 bladzijden groot formaat telt. Een groter lettercorps zou tot een grotere omvang en dus tot een hogere prijs hebben geleid die minder passend is voor een jubileumboek. De rijke tekstuele en visuele informatie over de buurt maakt het boek onmisbaar voor elke bewoner van Hortusbuurt en Ebbingekwartier.

Een beschermwaardige buurt.

Het boek van Hofman is het jongste in een serie van publicaties over de Hortusbuurt. Het verschijnen van dit boek is ook van belang omdat het bijdraagt aan het beschermen van dit bijzondere stedelijk landschap. Bestuurders zonder enige historische

kennis van de buurt zijn eerder geneigd tot forse ingrepen waarbij waardevolle sporen van het verleden worden uitgewist. Illustratief is de brief die de jeugdige universitaire medewerker Jacques Wallage in 1969 schrijft aan universitair bestuurder J.H. Dijkhuis over de situering van de huisvesting van de universiteit. Als het gaat om de oudste binnenstad, schrijft hij, moet de universiteit een reputatie als stadsschoonvernieler vermijden: "T.a.v. de 19e eeuwse wijk (Hortusbuurt) is het beleid dan duidelijk expansiever en kan dat ook zijn gezien het saneringskarakter van het gebied en de afwezigheid van werkelijke monumenten". Dat het 17e eeuwse karakter van de buurt nog zo goed zichtbaar is, dat de vele kleine woninkjes nog herinneren aan de overheersende éénlaagspandjes uit het verleden van de 17e eeuw ziet Wallage niet. Wat hem betreft kan de buurt worden afgebroken voor huisvesting van de universiteit. In het gemeentelijk apparaat heerst dezelfde onbekendheid met het verleden. Het gemeentebestuur is ondertussen in de ban van de Tweede nota Ruimtelijke ordening (1966) die voor de stad een inwonertal van 300.000 tot 500.000 inwoners in het jaar 2000 voorspelt. Dat zal naar de gedachte van het gemeentebestuur leiden tot de behoefte aan een grotere city en waar kan de city-uitbreiding beter plaats vinden dan in de nabij het oude centrum gelegen Hortusbuurt? Bovendien, voor het opruimen van de bestaande bebouwing kan de gemeente gebruik maken van een gunstige rijksregeling bij stadsvernieuwing. Dan is er het verkeerssirkulatieplan van ir. Goudappel dat voorziet in een dwars door de buurt lopende oost-west verkeersader met de 17e eeuwse Nieuwe Kerk, hart van de buurt, in de middenberm. Alle seinen

voor de afbraak van het gebied tussen Nieuwe Boteringstraat en het Noorderplantsoen – de doodklap voor de 17e eeuwse stadswijk van Groningen – staan omstreeks 1970 op groen als er zich twee onverwachte en toevallige gebeurtenissen voordoen. Jonkheer De Brauw wordt wetenschapsminister en kondigt een bouwstop af voor het hoger onderwijs. En in het stadsbestuur duikt de nieuwe wethouder Max van den Berg op die zijn collega's in het college schaakmat zet en in plaats van de top down benadering bij de stadsvernieuwing aan de slag gaat met de bewoners en met wat zij willen. Het effect zal zijn dat het vervangen van de woonfunctie van het gebied tussen Nieuwe Boteringstraat en het Noorderplantsoen door de universitaire huisvestings- en kantorenfunctie niet zal doorgaan (blz 80 en 81). De gang van zaken in de Hortusbuurt maakt het de gemeente duidelijk dat haar stedenbouwkundige planning niet zonder kennis over het verleden moet geschieden. Het zal uiteindelijk in Groningen leiden tot het vaststellen van beschermde stadsgezichten (de Hortusbuurt wordt één van de acht beschermde stadsgezichten van de stad), tot cultuurhistorische verkenningen die bij bestemmingsplannen worden gevoegd, tot bouwhistorische expertise in het ambtenarenapparaat en tot het ontwikkelen van de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente. Kortom tot veel meer kennis en kunde omtrent het verleden van de wijken van de stad. Dat leidt er overigens lang niet altijd toe dat het beschermwaardige ook daadwerkelijk beschermd wordt.

In de jaren '90 van de vorige eeuw dreigt een volgende aanslag van de universiteit op de buurt, zij het op kleinere schaal. De universiteit wil de in haar bezit zijnde grond van de Hortustuin als bouwterrein benutten, daarbij aansluitend bij het in de jaren '60 gebouwde Alfa-gebouw aan de Grote Kruisstraat. De strijd gaat nu tussen de universiteit, daarbij wel-

willend gesteund door de gemeente, en een aantal buurtbewoners die de tuin willen behouden. De bewoners zijn de tijd van de actiegroepen die door wethouder Van den Berg en zijn rechterhand Roel Vos werden uitgenodigd om mee te praten over de stadsvernieuwing (blz 53) nog niet vergeten. Een lange strijd zal volgen (blz 82-87). Een compromis is de uitkomst: een deel van de tuin blijft tuin, op het oostelijke deel zal de universiteit gaan bouwen: de bouwsels blijken geen aanwinst voor de buurt.

Een van de bouwsels van de universiteit in de Hortustuin

De Nieuwe Stadt in de 17e, 18e en 19e eeuw.

Het stratenplan dat na het gereed komen van de omwalling omstreeks 1620 wordt getekend is ontleend aan de inzichten in noord Italië over de ruimtelijke ordening van steden die in een publicatie van Simon Stevin te vinden zijn: de straten lopen evenwijdig aan elkaar en snijden elkaar onder een hoek van 90 graden, dat is tenminste het idee. Voor huisvesting is er ruimte in overvloed want met de nieuwe omwalling van de stad verdubbelt zijn oppervlakte terwijl de bevolking zeer traag groeit. Gevolg is dat de

straten op ruime afstand van elkaar liggen en zich tussen de straten grote tussenruimten bevinden die worden opgevuld met tuinen. De Nieuwe Stadt heeft dan ook de reputatie van een van de gezondste stadswijken van het land. De tuinen zijn overigens niet in het bezit van de bewoners van de aanpalende éénlaagspandjes. Ze horen toe aan de rijkere in het oude deel van de stad wonende stadjsers. De 17e eeuwse kaart van Haubois illustreert prachtig de ruime opzet van de Nieuwe Stadt.

De 19e eeuw brengt verandering. Aan de randen van de wijk (oostelijk van het Boterdiep en tussen de westelijke uiteinden van Grote Lelie-, Rozen- en Grote Kruisstraat) ontstaan sloppenbuurten, éénkamerwoninkjes aan steegjes, bewoond door het armste deel van de Groningse bevolking en levend in erbarmelijke hygiënische omstandigheden (blz 34, 35 en 36). In 1936, als de sloppen zullen worden afgebroken, maakt Jan Smook een model van het zeer dicht bebouwde buurtje (blz 35). De afbraak is in 1939 voltooid maar de herbouw moet wachten tot na de oorlog.

De tuinen in het grootste deel van de ruimten tussen de straten zullen in de 19e eeuw door gasthuizen in de vorm van hofjes worden bezet. De woninkjes zijn van dezelfde schaal als die welke langs de straten zijn gebouwd en zijn derhalve van de straat af niet zichtbaar. De hofjes vormen de nieuwe zij het veel kleinere tussenruimtes tussen de straten. Het is jammer dat de gasthuizen in het boek niet worden beschreven in het eerste deel dat de ontwikkeling in de ruimtelijke ordening van de wijk in de vier eeuwen van zijn bestaan beschrijft maar in het thematische deel onder het hoofd 'Kerken en gasthuizen'. Daarvoor zijn de gasthuizen veel te belangrijk in de ruimtelijke orde van de wijk.

De Nieuwe Stadt, vierhonderd jaar standvastig

De karakteristieke plattegrond van de buurt heeft nu vierhonderd jaar stand gehouden. Het stratenpatroon is onveranderd evenals de benaming van de straten. De talrijke 19e eeuwse gasthuizen hebben het beeld van de grote tussenruimtes tussen de straten eerder bevestigd dan verstoord. Het Nieuwe Kerkhof en de oude Hortus hebben hun oude vorm ook bewaard

Kortom, het aanzien van de Nieuwe Stadt is herkenbaar gebleven, zelfs in de bebouwing waar nog hier en daar de lage huisjes tussen de 19e eeuwse panden prijken. Met in het midden van de Nieuwe Stadt de Nieuwe of Noorder Kerk, door Quintijn Pabst in zijn Lof der Stadt Groningen (1741) beschreven als

Volmaakt gebouw, gij zijt het konstigste van allen,
Dat Groningen omvat in haar onwinbre wallen,
Der Godsdienst toegewijdt.

Is het boek van Hofman ook volmaakt? Ik ontnem de lezer het genoeg niet, daarover zelf te oordelen.

De Nieuwe Stad op de kaart van Haubois (1665)

Jan Wiebe van Veen, 34 jaar in dienst van het Noordelijk Scheepvaartmuseum

"In 1987, in het laatste jaar van mijn studie geschiedenis aan de Groningse universiteit, ging ik op zoek naar een baantje. Dat vond ik via de vacaturebank. Ik kon voor een dag in de week gaan poetsen in de motorenhal van het Scheepvaartmuseum, een bezigheid die me wel aansprak want ik werk graag met mijn handen. Ik raakte er veelvuldig in gesprek met de oud-coasterkapitein Veen die veel van zijn tijd als vrijwilliger doorbracht in het museum en graag vertelde van zijn vele reizen over de wereld. Van hem heb ik veel geleerd. Van het een kwam het ander. Na mijn afstuderen kon ik er voor een bescheiden aantal uren als educatief medewerker aan de slag. Naast mijn educatieve taak werd ik benoemd tot conservator van het met het Scheepvaartmuseum verbonden Tabacologisch museum en de omvang van mijn betrekking groeide. Onder mijn voorganger als directeur, Gerard Acda, werd ik zijn vervanger en tevens hoofd-collectie om hem in 2004 als directeur op te volgen. Ik ben dus in het Scheepvaartmuseum blijven hangen, een carrière die op 1 januari aanstaande zal eindigen. Maar hoe saai de loopbaan ook lijkt, het werk dat ik mocht doen vond ik geweldig. Het was veel meer dan de tent draaiende houden: het werken met creatieve mensen, beroepskrachten en vrijwilligers, het organiseren van tal van evenementen en de vrijheid die ik kreeg om het museum verder te ontwikkelen: ik kan iedereen deze betrekking aanbevelen."

Foto Han Santing

Jan Wiebe van Veen woonde tot zijn tiende in Santpoort. In de omgeving ligt de ruïne van Brederode en zijn vader die historisch geïnteresseerd was liet hem kennis maken met het roemruchte kasteel. "Geschiedenis werd me met de paplepel ingegoten", zegt van Veen. "Ik raakte gefascineerd door kastelen. Die fascinatie bracht me er toe om geschiedenis te studeren." Een andere bron van zijn historische interesse vormde de diversiteit aan landschappen in Groningen waarmee hij in aanraking kwam toen het gezin naar Zuidhorn verhuisde. "Wat zijn de verschillen en hoe is dat ontstaan, ging ik me afvragen".

Michiel van Bolhuis

"Ik was van plan af te studeren op het verschijnsel van de koloniale forten die de VOC her en der in de wereld had gesticht, zo ook op Ceylon. Ik kwam op het spoor van een 18e eeuwse correspondentie van iemand die zich daar gevestigd had en Abel Eppo van Bolhuis, redger te Warffum. Het gaf me een historische sensatie: ik ging me realiseren dat ik de eerste was die na enkele eeuwen weer kennis nam van de inhoud van die brieven. Om kort te gaan: mijn onderwerp veranderde van de koloniale forten naar de levensgeschiedenis van Michiel van Bolhuis, eveneens redger en zoon van Abel Eppo. Mijn sensatie werd alleen maar groter toen ik ontdekte hoeveel objecten van de familie Van Bolhuis bewaard waren gebleven bij een nazaat van de familie thuis en in het Groninger museum dat de inboedel geschonken had gekregen van het in 1905 afgebroken huis van de Van Bolhuizen. Zo hield ik de kinderkleertjes in handen die door Michiel van Bolhuis in 1712 waren gedragen".

Naar het Groninger Forum en terug

"Als ik in 2004 directeur word staat het Noordelijk Scheepvaartmuseum (NSM) voor een ingrijpende beslissing. Het museum is in 1930 opgericht als maritiem museum: de coasters komen tot in de stad en Groningen heeft een drukke binnenvaart. Zeventig jaar later is sprake van een veel geringere

binding van de stad met het water. De vraag rijst of het voortzetten van het museum als maritiem museum geen doodlopende weg betekent. Tegelijkertijd wil het gemeentebestuur toe naar een nieuwe museumstructuur voor de stad. De directeuren van Groninger museum en NSM, Van Twist en mijn voorganger Gerard Acda gaan aan de slag en schrijven de nota Centrum van geschiedenis die beoogt de collectie van het NSM en de historische collectie van het Groninger museum samen te voegen. Het is het begin van de plannen voor het Huis van Informatie en Geschiedenis (HIGG) dat uiteindelijk Forum zal gaan heten. Op aandrang van het College van B en W gaan ook de Openbare Bibliotheek en de Groninger Archieven mee doen. In deze combinatie is het NSM maar een bescheiden speler die weinig te vertellen zal krijgen.

Op 29 juni 2005 spreekt een meerderheid van de Groningers zich in een correctief referendum uit voor de gemeentelijke plannen voor de bouw van een nieuwe Oostwand van de Grote Markt en de aanleg van de Nieuwe Markt met een 45 meter hoog Forumgebouw. Inmiddels heeft het NSM "ja" gezegd tegen de fusie met het Groninger Museum. Maar het NSM krijgt niet de toezegging dat een groot deel van zijn collectie zichtbaar zal zijn in het toekomstige Forum. Zo'n toezegging past niet bij een project dat nog maar in de kinderschoenen staat vinden de projectleiders. Dit leidt er toe dat het NSM met de andere Forumpartners het besluit neemt om het Scheepvaartmuseum in de Brugstraat te laten. Wethouder Karin Dekker en in iets mindere mate burgemeester Wallage tonen voor dit besluit begrip, belangrijk voor het NSM, want de gemeente is wel zijn belangrijkste subsidiënt. Ondertussen zijn we inhoudelijk gesproken wel terug bij af."

Plannen voor een andere toekomst

"In 2007 beginnen we opnieuw met het maken van plannen voor de toekomst van het museum. Voor mij staat vast dat uitsluitend voortgaan op de weg van de maritieme geschiedenis op den duur niet vol te houden is. De aandacht moet niet alleen meer uitgaan naar de scheepvaart. Het museum moet een bredere historische basis krijgen. Voor veel vrijwilligers van het NSM blijkt dat overigens best een lastige overgang omdat ze vanuit een maritieme achtergrond in het museum werkzaam zijn. De gemeente zal zich voor onze plannen ontvankelijk tonen: het geeft goodwill dat de gemeente ons niet zelf hoeft te vertellen dat de steven moet worden gewend.

Maar lang zal de plannenmakerij wel duren. Er zijn dan ook veel andere partijen bij betrokken: de provincie en de gemeente als subsidiegevers van ons museum, de Groninger

Archieven en het Groninger Museum dat zich ook wijdt aan de Groningse geschiedenis en beheerder en eigenaar is van een aanzienlijke collectie op dit gebied: welke verdeling wil je tussen de beide musea maken bij het tonen en vertellen van de cultuur en geschiedenis van Groningen?

Wat de inrichting van het museum in zijn beide panden — het Gothisch Huis en het Canterhuis — betreft, het plan wordt dat de vaste opstelling, gewijd aan de Groningse historie, in het Gothisch Huis wordt ondergebracht terwijl de tijdelijke tentoonstellingen en de door ons te organiseren evenementen in het Canterhuis, de motorenhal en in de omgeving van het museum zullen plaats vinden."

Bij evenementen denkt Jan Wiebe aan activiteiten waarbij de historische omgeving van het museum betrokken is. Zelf is hij de voorzitter van de stichting die de jaarlijkse WinterWel-Vaart organiseert en de 19e eeuwse

StadUitZicht?

Foto's Hein Folkers, tekst Koos Meisner

Op de eerste foto is te zien dat het huis wat lager staat dan de weg op de voor- en de spoorweg op de achtergrond. Het huis staat dan ook in een buurtje dat eind 19e eeuw werd gebouwd in een laaggelegen kleigebied. Het gebied gelegen naast een in 1842 afgesneden meander, was nat en werd tot dan vooral gebruikt als grasland. Het is geen goede plek om te wonen. Toch worden hier aan het eind van de negentiende, begin twintigste eeuw een aantal straten aangelegd met hoofdzakelijk arbeiderswoningen van één bouwlaag met kap. Het waren vooral de allerarmsten onder de arbeiders die zich in hier vestigden. .

dagen van weleer in herinnering roept als met Kerst de schepen van de Groninger bruine vloot naar hun thuisbasis terugkeren. Telkenjare trekken in de week voor Kerst drommen bezoekers over de kades van de Hoge en Lage der A. Een tweede evenement waar de geschiedenis van de omgeving bij betrokken werd was in 2014 het Drama achter de gevel. Op een aantal plekken in de omgeving van het museum werd door middel van een toneelpresentatie verhaald van een gebeurtenis die zich daar had afgespeeld. Van Veen: "Die kant moet het op met ons museum: gebruik maken van zijn historische omgeving. Ik ben er van overtuigd dat hier publiek voor is."

Museum aan de A.

"Toen het museum zich aan het eind van de jaren zeventig aan de Brugstraat vestigde droomden de bestuurders van het ontstaan van een museumkwartier in dit deel van de stad. Het Groninger museum en het Scheepvaartmuseum waren in

elkaars nabijheid komen te liggen en zou het dan niet voor de hand liggen dat winkels en bedrijven die zich richten op het museale publiek zich in deze omgeving zouden gaan vestigen? De benaming Museumkwartier deed zijn intrede. Maar het begrip verdween spoedig want het Groninger museum kreeg met een nieuw museumgebouw een andere locatie, net in een andere buurt gelegen. Met het organiseren van evenementen waarbij zowel de prachtige Middeleeuwse panden van het museum als de omgeving die Groningse historie uitstraalt worden ingezet, kan voor dezelfde geografische locatie een nieuwe benaming worden gebruikt: die van "historisch kwartier", een term die perfect aansluit bij de bedoeling het museum onderdeel van de historische binnenstad te laten zijn", aldus Van Veen. De nieuwe naam zal dan ook niet meer van functionele maar van geografische aard zijn: Museum aan de A.

Het verhaal van de vaste tentoonstelling.

Van Veen: "In de plaats van het verhaal van de Groninger scheepvaart zal de vaste expositie het verhaal van Groningen, stad en lande, gaan vertellen. Hoe zal dat verhaal luiden? En hoe voorkom je dat de Groningse musea in de provincie je als concurrent gaan zien omdat je op hun erf komt? Wat het laatste betreft, ik zou ze willen uitnodigen aan te geven wat naar de mening van deze musea in de tentoonstelling moet worden opgesteld. En wat het verhaal betreft, een idee is dat het museum het in Nederland unieke verhaal van de stadsstaat Groningen vertelt en van de betrekkingen die dat gaf en nog steeds geeft tussen stad en omgeving. Ik vind het een goed idee. Maar mijn opvolger moet de vrijheid krijgen zijn eigen keuze te maken. Want onder zijn leiding zal de vaste expositie vorm krijgen. Ik kijk vanaf 1 januari met heel veel belangstelling toe hoe het museum zich verder ontwikkelt."

Erfgoedbeleid: enkele achtergronden, overwegingen en een publicatie uit het Utrechtse

Tom van der Meulen

Inleiding

Als Vrienden van de stad maken we ons druk over erfgoedbeleid. We vinden dat erfgoed aan de beleving (en daarmee aan de kwaliteit) van de ruimte kan bijdragen. De betekenis van erfgoed gaat echter verder dan het 'bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit'. Uiteindelijk geeft het uitdrukking aan wat men, in een gegeven context, van belang vindt om te behouden. Dat vraagt

om keuzen. Die zijn door de eeuwen heen op verschillende wijze gemaakt. Zo beschouwd is erfgoedbeleid niet iets van de laatste tijd maar heeft men, impliciet of expliciet, altijd afwegingen gemaakt. Zo kunnen er religieuze motieven in het spel zijn, die naderhand ook een commerciële lading kregen zoals de arm van Johannes de Doper waarover Pieter Bootsma in de vorige aflevering in zijn bespreking van Bart Flikkema's

boek berichtte. Die arm zorgde voor reuring in Groningen, iets wat stadsbestuurders nog steeds hoog schatten. Ook kan vanuit, wat we tegenwoordig politiek-bestuurlijke overwegingen noemen, behoud van erfgoed van belang zijn geweest. Stadsbestuurders waren trots op hun torens en kerken. Dat gaf aanzien.

Wortels

Erfgoedbeleid zoals we dat nu in een geïnstitutionaliseerde vorm kennen, heeft zijn wortels in de 19e eeuw, toen Victor de Stuers zijn pamflet 'Holland op zijn smalst' schreef ter gelegenheid van het verscheppen van het oksaal (koorgalerij) van de St. Jan in Den Bosch naar het Victoria en Albertmuseum in Londen, waar het nog steeds te bezichtigen is. Aardig hierbij is te vermelden dat aanvankelijk ook door Pierre Cuypers, bouwmeester met een ontegenzeggelijk historische oriëntatie, verwijdering van dit element uit de St. Jan werd toegejuicht: "een bouwwerk gevoed door de beginselen van de bouwkunst door het heidendom". Naderhand vonden De Stuers, die de Thorbeckiaanse onthouding van cultuurzaken in het rijksbeleid bevocht, en Cuypers elkaar in het College van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Opvallend bij De Stuers is zijn beroep op erfgoed als drager van nationale trots, verkwaanseld met de verkoop van het oksaal. Bedenk: dit speelt in de negentiende eeuw en de vorming van de natie behoefde (referentie aan) een groots verleden – liberale culturele onthoudingspolitiek ten spijt. Erfgoed dus als drager van een identiteit van de Nederlander in ruime zin, en, bij De Stuers en Cuypers, ook in katholieke zin. Hoe is het erfgoed tot ons gekomen? Kijkend naar alle beleidsnota's, budgetten en uitvoeringsprogramma's is de verleiding groot van een succesvol doelbewust beleid te spreken. Hiervoor zijn al religieuze en politiek-bestuurlijke factoren genoemd. En er is natuurlijk de invloed van (kunst) historici, die met hun publicaties (bv H.P.R. Rosenbergs *De 19e eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland* (1972) een herwaardering van de 19e eeuwse bouwkunst met succes hebben bepleit, in dit geval van waterstaatskerken en neogothische kerken. Maar de realiteit is dat veel erfgoed op onbedoelde wijze tot ons

is gekomen: te duur om af te breken of te vervangen, bij voorbeeld omdat het stenen gebouwen betrof. Houten of lemen bouwsels ruim je makkelijker op. Wat je hieruit kunt concluderen is dat het erfgoed in gefragmenteerde vorm aan ons is overgeleverd, als resultaat van veranderende smaak en zorg, maar ook van economische afwegingen die door de tijd heen verschillend hebben uitgepakt. En soms ook is erfgoed onbedoeld bewaard: de burcht van Leiden werd ten onrechte voor romeins gehouden, wat opruimen verhinderde. Hoe dan ook: er is veel opgeruimd of vergaan waar we geen weet van hebben. Los van de vraag of dat erg is, het is ook onvoorstelbaar (in meer dan één betekenis) dat we 'met alles zouden zijn blijven zitten'.

Trots

Erfgoed als identiteitsdrager: het is hierboven al even genoemd. Gaat hier de betekenis van erfgoed in op? Victor de Stuers dacht in termen van nationale trots, maar moeten we trots zijn op alles wat tot ons is gekomen? Men kan trots zijn op het zelf aangelegde en onderhouden tuintje, maar het gaat wat ver om 'trots' te zijn op wat door anderen (in het verleden) is bewerkstelligd. Of moeten we trots zijn op de stad Groningen? Inzet van gemeente of particulieren voor het erfgoed, in welke vorm ook, kan worden gewaardeerd, maar het gaat wat ver daar dan *als derde, die er niets aan bijgedragen heeft maar het wel waardeert*, trots op te zijn. De Stuers beoogde met trots op een nationaal erfgoed de trots op je land als natie te voeden. Mocht er al sprake zijn van gerechtvaardigde trots op je stad dan kan het 'campanilismo' (letterlijk: gehechtheid aan de eigen kerktoeren) worden genoemd. In de zeventiende eeuw is dit, naar het voorbeeld van Italië, met name in Haarlem en Amsterdam tot ontwikkeling gekomen. Met campanilismo wordt de culturele en artistieke kracht in de stedelijke ontwikkeling aangeduid, gedragen

door een stedelijke elite van patriciërs en antiquariërs. Laatstgenoemden waren, als iconografische adviseurs, bemiddelaars tussen kunstenaars en opdrachtgevers. Stedelijke trots kon zich zo manifesteren in referenties aan de klassieke oudheid. Westeuropese steden zijn bij uitstek de representatie van de emancipatie van de derde stand, die zich realiseerde dat solidariteit in het vroeg-kapitalisme niet meer op basis van familie- en clanrelaties passend was maar – ook uit welbegrepen eigenbelang – op basis van economische en politieke belangen zoals die in de stad als samenlevingskader gecoördineerd werden. Het belang van de stad viel samen met dat van de burgers. Zo ontstond een stedelijk ethos, dat de stedelijke ontwikkeling voedde. Door eigen inzet kon men trots zijn op z'n stad.

Maar naast erfgoed met een positieve connotatie is er ook erfgoed met een negatieve. Margriet Fokken en Barbara Henkes wijzen in hun *Sporen van het slavernijverleden in Groningen* op directe of indirecte sporen die de WIC, en de VOC hebben nagelaten in 'onze' stad en provincie. Erfgoed waar je niet trots op hoeft te zijn – los van de vraag, zojuist

gesteld, in hoeverre trots *hoe dan ook passend is in welke context dan ook*. Maar wel erfgoed dat op enige wijze ook zorg behoeft. En we moeten ons realiseren dat erfgoed hoe dan ook is nagelaten door mensen waaraan ongetwijfeld *bij een ieder wel een vlek* (zeker vanuit hedendaags perspectief) aanwezig was. Sichterman had in zijn huis op de Ossenmarkt een zwarte bediende die met de nodige kennis van zaken fungeerde als gids, zo lezen we bij Fokken en Henkes. Sichterman "baadde in Bengalen in luxe, omringd door vele bedienden of tot slaaf gemaakten", aldus de auteurs, en of de zojuist genoemde bediende dezelfde is als Simon (van het duo Klaasje en Simon, die na Sichtermans overlijden een legaat kregen) als bediende dan wel als slaafgemaakte in Bengalen fungeerde is niet duidelijk. Hoe dan ook, erfgoed kan ook naar onze huidige maatstaven en kennis (wie kennis verzamelt, verzamelt smart) schuren, maar – om nu maar even op de missie van de Vrienden in te gaan – het zou ook niet goed zijn alle gebouwen waar enige relatie met het slavernij aanwijsbaar is nu maar te slopen. Dat komt het stedschoon beslist niet ten goede. Daarbij: het gebouw is ook door anderen bewoond geweest. En het is al gezegd: wie is zonder een vlek? Conclusie kan in elk geval wel zijn dat 'trots' een ontoereikend criterium biedt om tot zorg van het erfgoed te geraken. En ook dat erfgoed niet ondubbelzinnig in termen van goed of slecht kan worden gewaardeerd. De betekenis van erfgoed is niet onbetwist, en ook is het besef van die betekenis niet bij een ieder in gelijke mate aanwezig. We gaan eens kijken wat een vrij recente publicatie, *De kracht van Stichtse Vecht*, ons nog op dit gebied nog te vertellen heeft.

De kracht van Stichtse Vecht

In 2018 verscheen een bijzonder aardige publicatie met de titel *De kracht van Stichtse Vecht*, geschreven

door Steven de Clercq en Juliette Donker-Duynstee. Blijkens het colofon is het een bewerking en uitbreiding van het 'Narratief van Stichtse Vecht' door

door het bundelen en communiceren van nuttige informatie, onder andere via de facebookpagina Vechtstreek. De stichting representeert ook het

Westelijk van de Utrechtse Vecht (de kronkelende lijn in het midden) de cope-verkaveling met kaveldieptes van 1250 meter, oostelijk de opstrekende verkaveling van Breukelerveen, Tienhoven en Westbroek

Marinka Steenhuis, cultuurhistoricus bij SteenhuisMeurs, dat ontwikkeld is als onderlegger voor de Ambitienota Cultuur van april 2017. Opdrachtgever is de Stichting Vechtsnoer, volgens de website "een museaal en cultureel samenwerkingsverband waarin partijen vrijwillig – maar niet vrijblijvend – samenwerken om de waarden van het cultuurlandschap aan de Vechtstreek [...] als 'museum zonder muren' voor een breed publiek te ontsluiten. Vechtsnoer stimuleert samenwerking door het organiseren van netwerkevenementen en ondersteunt instellingen en verenigingen

culturele veld richting de gemeente middels een kwartaaloverleg met de wethouder Cultuur. Daarnaast levert Vechtsnoer inhoudelijke input t.b.v. het gemeentelijk cultuurbeleid, w.o. voor de Ambitienota Cultuur. "

De gemeente waarvan hier sprake is, Stichtse Vecht, is in 2011 ontstaan door samenvoeging van de gemeenten Breukelen, Loenen en Maarssen. Het is niet vergezocht te veronderstellen dat *De Kracht van Stichtse Vecht* alles te maken met een herijking van het cultuurbeleid in de (toen nog) nieuwe bestuurlijke context. Uit het

woord vooraf van de burgemeester: "ons rijke verleden speelt een grote rol in de beleving van onze omgeving nu en in de toekomst. Als dit boekje bijdraagt aan een dergelijk besef, ben ik tevreden".

Zoals gezegd, het gaat hier om een aantrekkelijke uitgave waarin aan de hand van negen verhaallijnen (Land uit water, De eerste 1000 jaar, De Middeleeuwen, De Grote Ontginning, De Gouden eeuw, De Waterlinie, De IJzeren eeuw, 20e eeuwse groei, Het Buiten van de Randstad) een beeld wordt geschetst van de ontstaansgeschiedenis van het gebied. Bijzonder gecharmeerd was ik van een kaartje van de ontginningsblokken (Gerechten) in dit gebied. Dat trok me dan ook onmiddellijk over de streep het boekje aan te schaffen.

Erfgoed als historische setting van de bevolking – en hoe werkt dat uit?

Toch blijf ik met een vraag zitten: in deze uitgave komen de *connaisseurs* ongetwijfeld aan hun trekken, maar geldt dit ook voor anderen? Ik citeer pagina 3: "[...] Stichtse Vecht is trots op zijn cultuurlandschappen en zijn 12 kernen en vele buurtschappen, ieder met hun eigen karakter. De verschillen tussen die dorpen en landschappen, de mentaliteit van de bewoners, hun verenigingen en tradities, en hoe dit alles is gestold in de samenleving van vandaag, wordt door de bodem bepaald. In de geschiedenis van die dorpen en cultuurlandschappen ligt het DNA en de mentaliteit van Stichtse Vecht besloten." Opnieuw een aantal vragen: wie bepaalt (of heeft bepaald) dat Stichtse Vecht trots is op de cultuurlandschappen? Is dit een toekomstbeeld waaraan met deze uitgave gewerkt wordt of is het een constatering van een feit? En wie of wat is Stichtse Vecht? Het gemeentebestuur, het bestuurlijk apparaat, of zijn het de gezamenlijke bewoners van deze gemeente? En

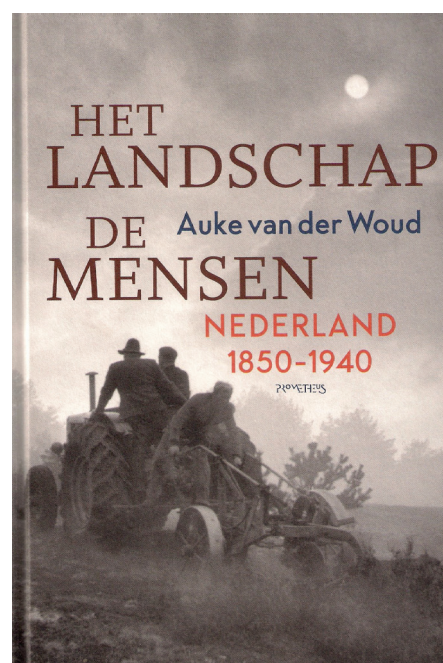
moet dan worden aangenomen dat er tussen die bewoners geen verschillen bestaan in het waarderen van de verschillende aspecten van het cultuurlandschap – zo men al een gedachte aan het cultuurlandschap wijdt? En tenslotte: is trots zijn op iets dat alleen maar tot je is gekomen (zie hierboven) gerechtvaardigd? Of mag trots hier, gemitigeerd tot een licht chauvinisme, als een passabele menselijke tekortkoming worden geïnterpreteerd? Of kunnen we, positief geformuleerd, *sense of place* als een verder niet met ballast bezwaard begrip beschouwen? En misschien trots van zijn meritocratische context losmaken?

Maar ook deze vraag komt op: voor een enigszins geoefend sociaal geograaf is de gedachte dat geschiedenis en ruimtelijke setting bepalend zijn voor mentaliteitsverschillen een gruwel. Is hier nog sprake van een rabiaat fysisch determinisme ("door de bodem bepaald") of is het het modieuze DNA dat het analytisch denken in de weg zit? Ik wil niet met een overkill aan afkeuring reppen van een gesuggereerd verband tussen zekere rode lichaamssappen en de grond waarop men zijn spinazie verbouwt, maar het blijft een heikele kwestie: het volkskarakter, in (on)zekere tijden dankbaar onderwerp van speculatie 'waar dat nu vandaan komt'. Het calvinisme, de strijd tegen het water, of andere, meer of minder willekeurige vensters en schuivende panelen uit onze geschiedenis? En als dan alles is gestold en wortel heeft geschoten, wat valt dan nog van een publicatie als *De kracht van Stichtse Vecht* te verwachten?

Volkskarakter

Eerst maar eens dat 'eigene', eventueel als 'volkskarakter' te benoemen. Dat is een 'problematiek' die vooral in het verleden aandacht kreeg. Martijn Eickhoffs *De oorsprong van het eigene* (2003) en Barbara Henkes' *Uit liefde voor ons volk, Volkskundi-*

gen op zoek naar de Nederlandse identiteit 1918-1948 (2005) geven een mooie indruk van wat zoal een krappe eeuw geleden hierover naar voren werd gebracht. Niet alleen ten gerieve van doctrines met een bruine tint, maar ook zonder die connotatie. Zo vallen Piet Meertens, naamgever van 'Het Bureau', zeker geen nationaalsocialistische sympathieën te verwijten. Van eerdere datum (1978), maar dezelfde periode en bij benadering ook hetzelfde thema behandelend, is Gjalt Zondergelds *De Friese beweging in het tijdperk der beide wereldoorlogen*, een proefschrift over de wijze waarop een deel van de 'Fryske foaroanmannen' in bruin vaarwater terecht kwam. Een boek waarvan de dreun die het gaf (men wist er van maar zolang het niet was opgeschreven bestond het niet) nog lang nagalmde.

In de jaren dertig en veertig werd de bevolking van visserijplaatsen rond het IJsselmeer onderzocht als ideaaltipe van de Nederlandse bevolking. Eva Vriend (*Eens ging de zee hier tekeer*, 2020) bericht hier over. De beperkte bestaansbasis (landbouw, visserij) zorgde er voor dat deze plaatsen niet waren overstroomd met mensen van elders. Hier woonde de

originele Nederlandse bevolking. Met het doen van schedelmetingen zou het onderzoek een wetenschappelijke basis krijgen (meten = weten), maar het enige dat uit de metingen kwam was dat over de resultaten geen zinnig woord kon worden gezegd – wel kostte het wat tijd dat bij iedere betrokkene tussen de oren te krijgen.

Tegenwoordig heeft het genre een complete *make over* doorgemaakt: ik noem Lotte Jensens Vici project *Dealing with disasters. The shaping of local and national identities in the Netherlands, 1421-1890*. Hier wordt geen volkskarakter, wat ik nu maar omschrijf als een 'gedeelte en bestendige (dus tussen generaties overgedragen) attitude van ontvankelijkheden en geplogenheden van velerlei aard in een bepaalde ruimtelijke context' verondersteld, maar gaat het om de culturele verbeelding van natuurrampen, waaronder (vooral) watersnoodrampen. Dat is als onderzoeksthema te behappen, en 'het eigene van het volk' blijft geheel buiten beschouwing. Dus dat alles is passé – denkt u. Maar Auke van der Woud schrijft in zijn nieuwste boek, het *Landschap, de Mensen. Nederland 1850-1940* over 'het' volkskarakter – "vooral omdat het onderwerp zo goed bij het landschap past". Hij noemt (p. 160 e.v.) het niet vreemd dat het inpolderen in de loop der eeuwen de essentie van het Nederlandse zelfbeeld ging vormen.

Maar hij wil de rol van de waterschappen en polderbesturen ook niet idealiseren. Dan krijgt zijn verhaal opeens een opvallende wending: "Als we aannemen dat de lang veronderstelde nationale deugden zoals vlijt, samenwerking, tolerantie, volharding en opoffering niet uit de strijd tegen het water ontstonden [...] waar kunnen die [...] dan vandaan zijn gekomen"? Aanvankelijk komt hij niet verder dan dat ook de hogere zandgronden in de beschouwing

moeten komen en dat clichés geen goede hulp zijn bij het nadenken over het Nederlandse volkskarakter. En hij citeert Meertens die de nationale volksaard ziet als conglomeraat van verschillende groepsculturen. Vervolgens noemt Van der Woud toch weer het landschap: "de modernisering van het Nederlandse landschap moet een grote invloed hebben gehad, niet alleen op de manier van leven, maar ook op de manier van denken" (p. 165). Om dan te eindigen met 'productief denken en productief handelen' als de nieuwe Nederlandse volksaard. Punt is dat het 'volkskarakter' in de door Van der Woud bedoelde zin een volstrekt niet te operationaliseren concept is, en alles weg heeft van een psychologie van de koude grond, welbekend in uitdrukkingen als: "in kale landschappen ontwikkelt men een ruime blik". Of, bij Van der Woud: "modernisering moet (mijn cursivering) een grote invloed hebben gehad". Welke aspecten van het landschap invloed hebben op welke dimensies van het verkeren met elkaar, het is een raadsel. En levert het landschap alleen deugden op? In zo'n geval is het dan maar beter *helemaal niet te vragen naar waar wat dan ook vandaan komt*. Door de tijd heen ontwikkelen mensen een cultuur, een wijze van omgaan met elkaar en van kijken naar de buitenwereld, en dat is het.

Probleem met *De kracht van Stichtse Vecht* is de impliciete of expliciete verwijzing naar het begrip identiteit, en wel in enkelvoud, als een 'massief blok'. En wijzen op het 'bepalende' van bodem en water suggereert op zijn minst dat wat eenmaal 'bepaald' is daar ook niet meer van af komt. Daarmee is een element in de discussie gekomen dat voor velen de betekenis heeft van aard, soort, eventueel genotype (i.t.t. fenotype), maar *uiteindelijk* niet anders kan zijn dan een – met anderen gedeelte – referentie. Die verbindt, herkent,

verwijst, geeft mogelijk richting aan handelen. In het voorgaande zijn daar enkele verschijningsvormen van gepasseerd: regionale of lokale oriëntatie, gerechtvaardigde en minder gerechtvaardigde trots, inzet van artefacten als symbolen van verbondenheid. Daarbij: die identiteit is onderhevig aan verandering, en er zijn ook concurrerende identiteiten. Een identiteit ligt niet vast maar wordt meer of minder onderhouden, wordt gevoed door verondersteld nut en noodzaak, en kan ook slijten. De discussie over 'ons' slavernijverleden – een referentie – laat die conjunctuur in betrokkenheid en maatschappelijke relevantie duidelijk zien.

De kracht van Stichtse Vecht is een voorbeeldig boekje waar het gaat om de beschrijving van de ontwikkeling van het cultuurlandschap. Het zal mensen mogelijk attenderen op zaken in hun woonomgeving die ze niet eerder waren opgevallen. Het zal ook het gemeentebestuur de waarde van het erfgoed doen inzien – voor zover dat nog nodig mocht zijn. Maar het zou goed zijn wanneer geen 'krachten' aan het erfgoed of de ruimtelijke setting worden toegeschreven die geen ander doel hebben dan inwoners te etiketteren naar hun woonplaats. Dat is iets wat ze zelf maar doen, of anders maar laten. En de relevantie van het cultuurhistorisch erfgoed in het gemeentelijk beleid is iets wat denk ik toch elke keer weer bevochten zal moeten worden, dat zit zeker niet 'vanzelf' in die setting.

Conclusie

Erfgoedbeleid behelst, met een variant op Huizinga, de materiële vorm waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden. Dat is beslist een ruimere definitie van erfgoedbeleid dan wanneer de Vrienden het hebben over optoppingen, wel of niet verplaatsen van de oostgevel van de Grote Markt of het sneuvelen van een beschermd monument. En erfgoed is niet een gestold geheel, maar een

met de tijd variërende selectie van elementen en ensembles waarvan de betekenis op enige wijze wordt ingezien. Dat kan belevingswaarde zijn, maar het kan ook ruimer. Het appelleert ook aan zaken als belangstelling, nieuwsgierigheid, weten waar je bent, wat er is gebeurd. Zaken die ooit aan de oorsprong van het erfgoedbeleid stonden als (voeding van) nationale trots hebben hun glans verloren. Erfgoedbeleid 'behelpt' zich met overgeleverde of gereconstrueerde fragmenten, en zeker ook niet kan 'trots' op je verleden of op de plek waar je woont de allesbepalende verantwoording zijn van erfgoedbeleid.

Geraadpleegde literatuur

H. Berends (samenstelling en redactie) (z.j.), *P.J.H. Cuypers (1827-1921) Het complete*

werk. Nai uitgevers, Rotterdam

Steven de Clercq en Juliette Jonker-Duynstee (2018), *De Kracht van Stichtse Vecht. Landschap en cultuurhistorie* Stichting Vechtsnoer, Maarssen

Martijn Eickhoff (2003), *De oorsprong van het eigene. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme*. Boom, Amsterdam

P.C. Emmer (2020), *Geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel*. Nieuw Amsterdam, Amsterdam

Margriet Fokkens & Barbara Henkes (2017), *Sporen van het slavernijverleden in Groningen. Gids voor Stad en Ommeland*. Passage, Groningen

Barbara Henkes (2005), *Uit liefde voor het volk. Volkskundigen op zoek naar de Nederlandse identiteit 1918-1948*. Atheneum-Polak en Van Gennep, Amsterdam

Johan Huizinga (1995), *De taak der cultuurgeschiedenis*. Historische Uitgeverij, Groningen

Lotte Jensen, Zingen om het hoofd boven water te houden. In: *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 28-2 (2019) pp 78-61.

I. Montijn (z.j.), *Pierre Cuypers, Schoonheid als hartstocht*. Stedelijk Museum Roermond

H.P.R. Rosenberg (1972) *De 19^e eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage

H.Th. van Veen, *Campanilismo als culturele en artistieke kracht* (<https://www.narcis.nl>)

Eva Vriend (2020), *Eens ging de zee hier tekeer*. Atlas Contact Amsterdam/Antwerpen

Auke van der Woud (2020), *Het landschap, De Mensen. Nederland 1850-1940* Prometheus Amsterdam

A.C. Zijdeveld (1983), *Steden zonder stedelijkheid. Cultuurhistorische verkenning van een beleidsprobleem*. Van Loghum Slaterus, Deventer

G.R. Zondergeld (1978), *De Friese beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen*. De Tille, Leeuwarden

Opgemerkt

en bij twee grote schepen? (Van Starckenborghkanaal, bij Paddepoelsterbrug)

StadinZicht

Foto's Hein Folkers, tekst Koos Meisner

Tot 1912 behoort de buurtschap Kostverloren (genoemd naar een vroegere herberg) tot de gemeente Hoogkerk. Het westelijk deel zit ingeklemd tussen de hoger liggende spoorlijn, vandaar de namen Eerste en Tweede Spoorstraat, en de verlegde en ook verhoogde Friesestraatweg die de buurtschap doorkruist. Bij de annexatie door Groningen in 1912 telt de buurtschap zo'n 1200 inwoners. Vlak na de grenswijziging werd het noordelijk deel van de meander in het Reitdiep gedempt, het zuidelijk deel ligt er nog tussen de Rubensstraat en de Van Goghstraat.

Het gebied was overigens al op de voorhand opgenomen in het Algemeene Uitbreidingsplan van J.A. Mulock Houwer (1906). Veel belangstelling om in dit gebied te bouwen was er echter niet. Pas na de aanname in 1932 van het nieuwe uitbreidingsplan van H.P.J. Schut en H.P. Berlage komt een grootschalige planmatige invulling van het gebied op gang. De wijk zal West-end moeten heten. Die naam wordt echter nooit populair zodat nu het gehele gebied tussen westelijke ringweg, Hoendiep, Friese straatweg/Reitdiep en de spoorlijn

Kostverloren heet. Het grootste deel van deze buurt wordt pas na 1945 gebouwd. Met name woningbouwvereniging Gruno bouwde er zowel voor als na de oorlog veel woningwetwoningen.

Op onderstaande linker foto is links goed het verschil in bouwstijl tussen de vooroorlogse woningen met Haagse portieken en de naoorlogse bouw te zien. Een deel van de naoorlogse bouw is verderop in de straat alweer vervangen (waaronder ook de 500.000 naoorlogse woning). In de Spoorstraten wordt echter niks afgebroken! De slechte woninkjes van toen, 70-80m² zijn nu, na een tijd als goedkope huisvesting voor studenten gediend te hebben, roofofgoed. Als uitgeleefd pandje te koop voor € 175.000, als paleisje voor toch tenminste € 250.000.

Opmerkelijk is dat het huidige tracé van de westelijke ringweg al in 1906 is ontworpen door Mulock Houwer. De stad telde toen minder dan 20 auto's. Alleen voor het stuk Admiraal de Ruyterlaan en de Rembrandt van Rijn straat klopt dat niet. Dat is iets westelijker tussen de Peizer- en de

Friesestraatweg langs de al bestaande spoorlijn aangelegd. Vandaar de wat vreemde 'kronkel' in de westelijke ringweg.

Net als bij het eerder in Stad In zicht beschreven tracé voor de oostelijke ringweg van Berlage en Schut (Oliemuldersweg- Oosterhamriklaan) werd de Rembrandt van Rijnstraat als een brede boulevard met gescheiden rijstroken gedacht. Op de linker foto, met op de achtergrond het Woldring complex is dit goed te zien, en ook is te zien hoe deze route weer zou aansluiten op huidige westelijke ring bij de Friesestraatweg.

De wandeling rond de Grote Markt van 4 oktober

'Oostwand, Nieuwe Markt en Forum: resultaat van 75 jaar werken aan de Grote Markt.'

Met deze titel verscheen in het jubileumnummer 100 van het Bulletin (vrij in te zien op de website onder de knop 'overzicht vorige nummers') een artikel.

De (in tweede instantie) geplande paneldiscussie over dit onderwerp op 7 oktober ging helaas vanwege de maatregelen rondom Covid-19 niet door. De wandeling over dit thema op 4 oktober, met beperkte deelname, wel. Het werd een qua afstand korte wandeling met veel verhaal, veel uitleg. Chris Wessels, onze secretaris, sprak na afloop over een 'mooi wandelcollege'.

Een tweetal historische foto's van de noordoostzijde van de markt geven een indruk waarover dit 'college' ging.

De luchtfoto van ca. 1930 (bron beeldbank Groninger Archieven) geeft een beeld van de besloten-

heid van de vooroorlogse Grote Markt. Op de foto van 1960, een prentbriefkaart, zijn duidelijk het 18 meter achteruitleggen van de rooilijn en de verkeersdoorbraken te zien, waardoor het intieme karakter van de Grote Markt is verdwenen.

Het artikel in nummer 100 van het Bulletin beschrijft de discussies tussen een door de burgemeester (een functionerende gemeenteraad is er eerst niet) ingestelde 'noodraad' aan de ene kant, en aan de andere kant het Rijk dat zeggenschap heeft over herstel en wederopbouw en de financiële middelen ter beschikking stelt. En wat later blijkt dan de nieuw gekozen gemeenteraad volstrekt verdeeld over hoe en in welke bouwstijl de wederopbouw letterlijk vorm te geven.

Persoonlijk vind ik het verbluffend hoe weinig waarde men in socialistische en communistische kringen hechtte aan de oorspronkelijke historische bebouwing van de Grote Markt,

door hen weggezet als bourgeois bebouwing uit het verleden. Overigens wilden sommige andere partijen wel af van in hun ogen ontsierende bouwwerken uit de 19e eeuw als de Korenbeurs, Stadsschouwburg en het Harmoniegebouw. Een enkeling voegde daar zelfs het Stadhuis aan toe.

De Wandeltocht van De Vrienden Open Monumentendag 2020

Foto's Hein Folkers

Vanwege Coronamaatregelen was aanmelden slechts beperkt mogelijk. Daarom staat de wandeling, om op een geschikt moment zelf te lopen, op onze website www.vriendenstadgromingen.nl

Dit jaar was het thema 'onderwijs'. De wandeling informeert over een aantal vroegere universiteits- en middelbare schoolgebouwen op loopafstand van de Martinikerk.

Bijgaande foto (links) laat de voormalige toegang zien tot de Latijnse school vanaf de Zwannestraat. Lang heeft hier het zogenaamde 'latijnse poortje' gestaan, een in renaissance-stijl opgetrokken bouwwerk.

De andere foto (rechts) toont de aan Praedinius gewijde gedenksteen op het Martiniekerkhof. Praedinius was de rector van de St Maartenschool.

BOEKHANDEL GODERT WALTER

oude ebbingestraat 53 - 9712 hc groningen - 050 - 312 25 23 - info@godertwalter.nl - www.godertwalter.nl

De Ploeg: extra muros
€ 24,95

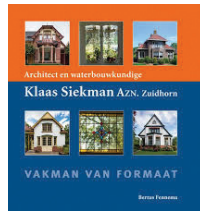
De beginjaren van Groningse kunstenaarsvereniging De Ploeg, de jaren twintig van de vorige eeuw, staan in het teken van de internationale avant-garde. De kunst van De Ploeg is uitdrukking van een nieuwe tijd, van individuele vrijheid en emancipatie, van breken met het verleden en bouwen aan de toekomst. Er heerst een haast extatisch optimisme.

Ynskje Penning: Overleven, deel 2
€ 27,50

De lotgevallen van zeven Nederlandse mariniers in WO II

Japan valt Pearl Harbor aan. De USA komt in oorlog. Op de Atlantic torpederen U-boten talloze koopvaardij schepen. Marinier Frank van Yzerbergen vaart geheime post, zet zich in en probeert te overleven. De andere mariniers worden naar Nederlands-Indië gestuurd, waar een Japanse invasie dreigt. Vier van hen overleven de Slag in de Javazee, komen in dienst bij de Amerikaanse marine en raken betrokken bij de moeizaam verlopende oorlog in de Pacific. In 1943 vallen ze onder de legendarische generaal Patton Sicilië binnen. De strijd om de bevrijding van Europa begint.

Bertus Fennema: Klaas Siekman, architect en waterbouwkundige
€ 22,50

Klaas Siekman Azn. werd in 1878 als zoon van een timmerman-aannemer geboren in Leegkerk. Hij volgde een grondige opleiding tot bouwkundige en als waterbouwkundige. Op jonge leeftijd werd hij in 1905 benoemd tot waterbouwkundig opzichter bij het waterschap Westerkwartier. Kort daarop volgde zijn benoeming tot gemeente-opzichter bij een zestal gemeenten in het Westerkwartier. In 1907 vestigde hij zich als zelfstandig architect en waterbouwkundige in Zuidhorn. Siekman had een grote liefde voor het tekenonderwijs aan ambachtslieden. Geen wonder dat er meteen na zijn komst in Zuidhorn een tekenschool kwam, waarvan hij directeur werd. Deze talentvolle man was gedurende bijna veertig jaar in verschillende functies en rollen onmisbaar aanwezig in het Westerkwartier. Zijn grote vakmanschap en sociale vaardigheden gingen gepaard met een enorme werklust.

Robert Mulder: Groeten uit Groningen
€ 29,95

Van Groeten uit Groningen verschenen twee drukken die vrij snel uitverkocht raakten. Door de jaren heen bleef de vraag naar het boek bestaan bij boekhandels en lezers. Een herdruk was op zijn plaats, maar geen gewone herdruk. In zeven jaar is een stad echter alweer enorm veranderd. Denk alleen maar aan het beeldbepalende gebouw van Forum Groningen. Fotograaf Robert Mulder besloot om alle foto's uit het heden opnieuw te maken. De lezer en kijker krijgt zo een uiterst actuele mogelijkheid om het Groningen van nu te vergelijken met het Groningen van 100 jaar geleden.

Koos Boertjens: Groningen van boven
€ 29,95

Het boek bevat een achttal hoofdstukken met luchtfoto's die kenmerkend zijn voor de stad en de provincie. Het boek toont o.a. luchtfoto's van de binnenstad, de wijken en bijzondere gebouwen en ook van het Groninger landschap dat zo uniek voor Nederland is. Verder komen de economische ontwikkelingen in de Eemshaven en Delfzijl aan bod, met nadruk op de energietransitie en innovatie. Van DelfSail en de Oostwold Airshow – evenementen die je een keer gezien moet hebben – staan spectaculaire luchtfoto's in dit boek. Het boek heeft 320 full colour-pagina's op A4-formaat met bijna 600 foto's. De tekst is in het Nederlands, Engels en Duits.

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

Vrienden van de Stad Groningen
Van Royenlaan 19A
9721 EJ Groningen

Bestuurssamenstelling

E. Neef (voorzitter)
C. J. A. Wessels, (secretaris)
J. Boéré (penningmeester)
P. J. E. Bootsma
K. Jonkman
E. M. Meisner
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
A. R. Rubingh
H. Th. van Veen

De Stichting Vrienden van de Stad Groningen

De Stichting Vrienden van de stad Groningen is opgericht in 1984. We zetten ons in voor de ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomst- waarde) van de stad Groningen. We vragen aandacht voor het historisch karakter van de gebouwde en ingerichte omgeving, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt.

Middelen die we inzetten: bijdragen aan meningsvorming over architectuur en openbare ruimte door middel van lezingen, debatten en excursies.

Daarnaast participeren (mogelijk in overleg met andere partijen) in beleidsprocedures (overleg, zienswijzen, eventueel bezwaren bij gemeentelijk ruimtelijk beleid en het beleid van andere overheden).

We richten ons op de binnenstad maar geven daarnaast ook aandacht aan de stad Groningen als geheel en de ruimere context van de stad.

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de Stad Groningen opgeven bij bovenstaand correspondentie-adres of via de website:
www.vriendenstadgroningen.nl
e-mail:
info@vriendenstadgroningen.nl

Bank: NL06 INGB 0000 4473 73

Minimum donatie
€ 15,00 per jaar

Groeininga

